

ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

ნაციონალიზმის ისტორიული განვითარების ლოგიკა საქართველოს მაგალითზე

ნაციონალიზმისა და არისტოკრატის კულტურულ კავშირებზე რომ გავამახვილოთ ყურადღება, აგრარულ შუა საუკუნოვან სისტემებში, გლობალური ბაზრის არ არსებობის შემთხვევაში, ჩნდება ეკონომიკური იზოლირებული მოდელები, რომლებზეც იგება სოციო-პოლიტიკური სისტემა, ხოლო ეს სისტემა კი მყარდება კულტურით. ჩაკეტილ ბაზარზე იქმნება ის კულტურული ფასეულობები, რისი შექმნის საშუალებას მისი ეკონომიკური და სანარმოო სისტემები აძლევენ. რაც უფრო ეკონომიკურად და ტექნოლოგიურად თვითკმარია პოლიტიკური ერთეული (სამეფო, იმპერია, საჰერცოგო თუ სხვა), მით უფრო განსხვავებულ კულტურულ ფასეულობებს ქმნის. კაპიტალიზმის პირობებში, ბოლო ედება ცივილიზაციის თვითკმარობას და ხდება კულტურული ცვლილებები.

საქართველოს ისტორიას თუ გადავხედავთ, მისი ეკონომიკური სისტემა მე-15 საუკუნეში პერიფერიულ როლს თამაშობდა. ზოგ შემთხვევაში ეს იყო ოსმალეთის ეკონომიკური პერიფერიის მხარე, ზოგ შემთხვევაში კი ირანის პერიფერიული ეკონომიკური მხარე. რაც უფრო შორდებოდა საქართველოს ეკონომიკა, ერთი ქვეყნის ეკონომიკას და მეორე ქვეყნის ეკონომიკის ნაწილი ხდებოდა, მით უფრო იცვლებოდა მისი კულტურა. რუსეთის საქართველოში დამკვიდრების შედეგად, საქართველო გადაიქცა რუსეთის ეკონომიკის პერიფერიად, ხოლო თავად რუსეთი კი მჭიდროდ იყო ეკონომიკურ კავშირში ევროპასთან. ეს მოვლენები ისახებოდა ქართულ კულტურაშიც. საქართველო მაინც უფრო თვითკმარ აგრარულ ფეოდალურ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, რომელსაც სავაჭრო ურთიერთობები გააჩნდა მის მეზობლებთან, მაგრამ ეს ვაჭრობა არ ყოფილა იმ მასშტაბებისა და მნიშვნელობის, რომ აქ სრულფასოვნად ჩამოყალიბებულიყო საშუალო ფენა. ინგლისისგან განსხვავებით, სადაც ბატონი ყმისგან ფულად გადასახადს იღებდა და ამით აიძულებდა გლეხს

ბაზარზე გასულიყო, ევაჭრა რათა ფული აეღო, რომ ბატონისთვის გადაეხადა (რამაც ხელი შეუწყო კაპიტალისტურ ურთიერთობების განვითარებას ინგლისში), საქართველოში გადასახადის გადახდა ხდებოდა ნატურალურად და გლეხი მიწაზე იყო მიბმული.

შუა საუკუნეებში არსებული მკაცრი იერარქიული წყობა არ აძლევდა ადამიანებს იმის საშუალებას, რომ მათი სტატუსი სოციალურ საფეხურზე და ადგილი სამყაროში შეცვლილიყო. ეს კი კულტურაზე ისახებოდა იმით, რომ დამწერლობისა და წერა-კითხვის ცოდნა ზედა სოციალური ფენების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პრივილეგია იყო. პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც გლეხი არანაირ როლს არ თამაშობდა და თითქმის არ იყო ჩართული, გარდა იმ შემთხვევებისა როდესაც სერთო მტრის წინააღმდეგ იყო საჭირო გამოსვლა. დამწერლობითი კულტურა სავსე იყო თეოლოგიური დოგმატიკით და მაღალი კულტურით. ის არ იყო განკუთვნილი მესამე ფენისათვის. ხალხი გათიშული იყო მაღალი კულტურის პროცესებისგან, ის მას არ ეხებოდა და არც იყო მისთვის განკუთვნილი. მაღალმა კულტურამ შექმნა „ჭეშმარიტების ნორმები“, ხოლო ამ ნორმებში ეჭვის შეტანა ითვლებოდა მომაკვდავ ცოდვად. მაღალ კულტურას არა მარტო მონოპოლია ჰქონდა ჭეშმარიტებაზე, არამედ წყაროებიც და კრიტიკერიუმებიც მის ხელში იყო. დასავლეთ ევროპაში ჭეშმარიტების დებასოლუტიზაცია, დაიწყო რენესანსიდან, ხოლო საქართველოში დებასოლუტიზაცია დაიწყო მეფის რუსეთის დროს, ანუ იმ დროს როდესაც ის ინსტიტუტები აღარ არსებობდნენ საქართველოში, რომლებიც მაღალი კულტურის შემქმნელები იყვნენ – ქართული ეკლესია (რომელის ავტოკეფალია რუსეთმა გააუქმა) და ქართული სამეფოები (რომლებიც ასევე რუსეთმა გააუქმა). თუ კი საფრანგეთში და ინგლისში, არსებობდა მესამე ნოდება, რომელსაც ხელი მიუწვდებოდა მაღალ კულტურაზე, საქართველოში ესთი ფენა არ არსებობდა და რჩებოდა მხოლოდ არისტოკრატია, რომელიც მაღალი კულტურის მატარებლები იყვნენ, მაგრამ არ არსებობდა არანაირი ინსტიტუცია, რომელიც ამ კულტურის პრივილეგირებლობას უზრუნველყოფდა.

ნაციონალიზმის ეპოქაში მაღალი კულტურა, რომელიც მხოლოდ პრივილეგირებულთა ფენას ეკუთვნოდა, გახდა ეროვნული კულტურის ნაწილი. ნაციონალიზმის მკვლევარი ერნესტ გენლერის სიტყვებით: „აბსოლუტური დოქტრინა ყველასთვის და მაღალი კულტურა მხოლოდ მცირე ჯგუფისთვის, გარდაიქმნება აბოლუტურ კულტურად ყველასთვის და დოქტრინად უმცირესობისთვის“ [4, 86].

ნაციონალური კულტურის ჩამოყალიბებისას ბრიტანელმა მეცნიერმა ენტონი სმითმა შენიშა „მათ „ლიტერალურ“ ეთნის აქვს არისტოკრატიული საფუძველი. მათში თუმცა შესაძლებელია იყოს დემოკრატიული ელემენტებიც (როგორც რუსეთის, ეთიოპიის, თურქეთის, იაპონიის შემთხვევაში), სახელმწიფო მაინც მთლიანად გაჯერებულია არისტოკრატიული კულტურითა და ტრადიციებით, რომელთაც ხშირად ატყვევებდა რელიგიისა და სამღვდლოების კვალი.“ [5, 126] რა შეიძლება ყოფილიყო იმის მიზეზი, რომ ნაციონალურ კულტურას დაეცყო არისტოკრატიული ფასეულობები? აგრარულ საზოგადოებაში დაყოფილი იყო შრომითი გადანაწილება რელიგიურ, სანათესაო, პროფესიონალურ და სოციალურ ჯგუფებად. დაყოფა იმდენად თვალსაჩინო იყო, რომ ერთიანი საზოგადოების წარმოდგენა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. შიდა სოციალური დაყოფის დროს საერთო კულტურის ძიება პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. მათი ქცევები ეტიკეტებისა და მორალის დაცვით ხდებოდა. კულტურული დაყოფა საზოგადოებაში მიღებული იყო და აუცილებლად ითვლებოდა (არისტოკრატი სხვა კულტურული ფასეულობების მატარებელი უნდა ყოფილიყო, ხოლო მასზე დაბალი სოციალურ საფეხურზე მდგარი ადამიანის კულტურული ფასეულობა სხვა უნდა ყოფილიყო). სახელმწიფოს კულტურული პოლიტიკა კი სუსტ ზეგავლენას ახდენდა საზოგადოებაზე, პირიქით ზოგჯერ სახელმწიფოზე ახდენდნენ კულტურულ გავლენას სხვადასხვა რელიგიური ინსტიტუტები. როდესაც ბრძოლა იწყება ნაციონალურ კულტურის შექმნისთვის, მოხდა სხვადასხვა სფეროების ხელახალი გადააზრება, პირველ რიგში ლიტერატურასა და ისტორიაში. ლიტერატურაში შეიქმნა ახალი ქართული სახეები, რომლებიც ეფუძნებოდა წარსულ არქეტიპებს, თუმცა რეალურად უფრო მომავლის პროექტები იყვნენ. ამ მოვლენაზე ენტონი სმითი წერდა: „ძველი საგების უწინდელი გმირები ახლა ამალდგნენ, როგორც ნაციონალური ღირსების ნიმუშები და განახლებული „ახალი ადამიანის“ პროტოტიპები, რომელთაც ეთნიკური ნაციონალისტები ყოველწამს განადიდებდნენ“ [5, 186].

საქართველოში ნაციონალიზმი წარმოიქმნა, მისი წინარეკულტურის გამოღვიძებისა და მე-19 საუკუნის ევროპული პოლიტიკურ-ფილოსოფიური დოქტრინების სიმბიოზის შედეგად. ისტორიის გაანალიზება დაიწყო ნაციონალური კუთხით, კვლევის საგნები გახდა არა მეფეთა ცხოვრება, არამედ ქართველ ერის ცხოვრება. ილია ჭავჭავაძეც ჩაერთო ისტორიის ნაციონალიზაციის საკითხში, ერთ-ერთ

პუბლიკაციაში ის წერდა „ჩვენი „ქართლის ცხოვრება“ ხალხის ისტორია კი არ არის, მეფეთა ისტორიაა, და ხალხი კი, როგორც მოქმედი პირი ისტორიისა, ჩრდილშია მიყენებული“. [17, 211] სწორედ მე-19 საუკუნიდან დაიწყო ქართველმა ისტორიკოსებმა საქართველოს ისტორიის წერა, რომელშიც ცენტრალური ადგილი ეკავა ქართველ ერს. ეს იყო პირველი ტალღა ქათული ნაციონალური ისტორიების დანერის – ეს ახალი ნაციონალური მეხსიერების შექმნისთვის გადადგმული ნაბიჯი იყო.

მე-19 და მე-20 საუკუნეების დასაწყისში ყველა პოლიტიკური პარტიისადმი (გარდა უკიდურესად მემარცხენე პარტიებისა და მონარქისტული პარტიებისა) იყო დემოკრატიული მზაობა. ძირითადი პროგრამები, რომლებიც ამა თუ იმ პარტიას გააჩნდა, დემოკრატიული სისტემის შექმნისთვის იყო განკუთვნილი. ამ ფონზე ნაციონალიზმის განხილვა ხდებოდა სხვადასხვანაირად. როდესაც ქართული არისტოკრატია აკრიტიკებდა სომხებს, ეს სოციალ-დემოკრატების მიერ მიიჩნეოდა ნაციონალისტურ და ზოგჯერ შოვინისტურ გამოვლინებად, რომელიც საზაგადოებას არ აძლევდა სტაბილური განვითარების საშუალებას. მაგრამ ნაციონალიზმი პოლიტიკაში მალე გამოვლინდა იმით, რომ სოციალ-დემოკრატებმა ვერ მოახერხა სხვადასხვა ნაციონალურ ჯგუფებში დომინანტი პოზიციების დაკავება და მას მალევე გამოუჩნდა ეთნიკურ ნიადაგზე შექმნილი პარტიები (მაგალითად ადგილობრივ სომეხ მოსახლეობაში ყველაზე გავლენიანი პარტია დაშნაკების პარტია იყო). ნაციონალური საკითხი აყალიბებდა ამომრჩევლის ელექტორატს. იმის მიუხედავად, რომ უამრავი ეთნიკურად ქართველი, სომეხი, აზერბაიჯანელი იყვნენ სოციალ-დემოკრატიის რიგებში (და განსაკუთრებით ბოლშევიკებს შორის), მაინც ქართული პარტიების ლიდერების უმრავლესობა ქართველი იყო, სომხური პარტიების (რომლებიც საქართველოში მოღვაწეობდნენ) უდიდესი ნაწილი სომხებისგან შედგებოდა. ხოლო გამოჩენილი კავკასიელი პოლიტიკური მოღვაწეები, რომლებიც ინტერნაციონალურ მოძრაობებში იყვნენ ჩათულნი, ავტორიტეტს, გავლენასა და წარმატებებს აღწევდნენ ან სამშობლოში, ან იმპერიის ცენტრში (რუსეთში). ეს კი კარგად ასახავდა, იმ ნაციონალურ ასპექტებს, რაც ახასიათებდა კავკასიას. მემარცხენე იდეოლოგიის მიუხედავად, ნაციონალიზმი მაინც დიდ როლს თამაშობდა პოლიტიკურ საქმიანობაში. როგორც ბრიტანელმა ისტორიკოსმა ერიკ ჰობსბაუმმა შენიშნა: „როგორც არ უნდა იყოს, ახალი მუშათა მოძრაობები, რომლებმაც

გადმოიბირეს საკუთარ მხარეზე, ხალხი კლასობრივი კუთვნილებით, მალე მიხვდნენ რომ მათ პარტიაში უერთდებოდნენ არა მარტო პროლეტარები არამედ ის ხალხი რომლებიც მაგალითად საკუთრ თავს ჩეხებად თვლიდა. ამ ფაქტორმა აიძულა მუშათა მასობრივი მოძრაობები, მიექცია ყურადღება „ნაციონალურ საკითხისთვის“. თითქმის ყველა მარქსისტი თეორეტიკოსი იკვლევდა ნაციონალისტურ საკითხებს და აღიარებდნენ, რომ ეს მნიშვნელოვანი პრობლემა იყო.“[18, 153]

რაც შეეხება ბურჟუაზიას საქართველოში, ზოგს იმედი ჰქონდა ბურჟუაზიის ნაციონალური როლის, ზოგი კი მას კრიტიკულად უყურებდა. „ეროვნებას იცავს იგი არა სამართლიანობისათვის, არამედ საბაზრო ინტერესებისთვის. სიმართლე არ ალაპარაკებს, საქვეყნო და სახალხო საქმე არ უწვავს გულს, როდესაც გამოდის და ხმამაღლა ყვირის: თავგამოდებით უნდა ვემსახურო ეროვნულ იდეასო! თუ ბურჟუაზია დაჩაგრული, დამონებული არ არის თვითონ, ძალმომრეობას ხმარობს და იბრძვის თავის ეროვნული ძალების გასაფართოებლად, ე. ი. თავის მრენველობისთვის მეტი და მეტი ასპარეზის მოსაპოვებლად. თუ ბურჟუაზია დაჩაგრულია, იბრძვის დამჩაგვრელთა ძალმომრეობის წინააღმდეგ, რომ მოიპოვოს ეროვნული დამოუკიდებლობა, თავისუფალი ასპარეზი თავის მრენველობისთვის. ერთსა და მეორე შემთხვევაშიც იბრძვის ეროვნული თავისუფლებისათვის. მაგრამ ეს თავისუფლება ესმის თავისებურად და მზად არის ამ ეროვნული თავისუფლებისა და იდეებისთვის დაჩაგროს, შეავინროვოს და გაანადგუროს სხვა ყველა ეროვნება. ბურჟუაზიას არ ესმის ეროვნული თავისუფლება, როგორც თანაბრად საჭირო ყველასთვის. ბურჟუაზიას უნდა ეროვნული თავისუფლება მხოლოდ თავისთვის, როგორც იარაღი სხვის დასაჩაგრავად და დასამონებლად.“[11. 24] სოციალ-დემოკრატებისთვის, როგორც კლასობრივი პარტიისთვის – ბურჟუაზია მიუღებელი იყო, თუმცა 1905-1907 წლებამდე მათი სამოქმედო პროგრამა იყო ის, რომ ბურჟუაზია უნდა განვითარებულიყო, სხვანაირად სოციალისტური რევოლუცია ვერ მოხდებოდა. ეს დუალური დამოკიდებულება ხშირად ხელს უშლიდა მას. ის თან ცდილობდა იდეოლოგიურად გაემართლებინა კაპიტალიზმი, თან მას ებრძოდა – ხშირად აკრიტიკებდა, ხშირად კი, როგორც ნოე ჟორდანია შენიშნავდა: „პროგრესული კლასი, რომლის ნაციონალური ინტერესი განსაზღვრულ ხანაში არის იმავე დროს ინტერესი მთელი ერის, არის კლასი – ბურჟუაზია“.[12, 18] სოციალ-დემოკრატები ემხრო-

ბოდნენ ქართული კაპიტალიზმის განვითარებას და მათი „სამოქმედო გეგმის“ ერთ-ერთ პუნქტში ეწერა, რომ უნდა განვითარებულიყო ეროვნული მრეწველობა და ვაჭრობა. თავისთავად მსგავსი მიდგომა სწორი იყო, მაგრამ მისი განხორციელება სახელმწიფოს არსებობის გარეშე პრაქტიკულად წარმოუდგენელი. ამიტომაც, სოციალ-ფედერალისტებმა წამოაყენეს ავტონომიის იდეა, ითხოვდნენ ავტონომიის იდეის საფუძველზე განხორციელებინათ თავისი საპროგრამო გეგმა. ავტონომიის იდეა აზრთა სხვადასხვაობას ინვევდა ქართულ საზოგადოებაში, ზოგს ის საქართველოს გადარჩენა-განვითარების საშუალებად მიაჩნდა, ზოგს კი უფრო რეაქციულ მოვლენად. ამის გარდა, კაპიტალიზმი, მთელი იმ სახელმწიფო რეგულაციებით, რომელიც არსებობდა რუსეთის იმპერიაში, არ იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ ადგილობრივი ბურჟუაზია სწრაფად დაბადებულიყო, რადგან ბურჟუაზია ერთნიკურად სომხების და არაქართველების ხელში იყო, ხოლო ქონებრივ ცენზის გამო, ისინი ქალაქის საკრებულოებშიც იყვნენ და იქაც იცავდნენ საკუთარ ინტერესებს. ქართული სოციალიზმი შეიძლება მივიჩნიოთ ამ გამონვევების პასუხად.

როდესაც ვიხილავთ მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისს, არ უნდა გავცდეთ იმ დროის და პერიოდის პოლიტიკურ, სოციალურ თუ ეკონომიკურ მდგომარეობას. მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში, მსოფლიოში არსებობდა რამოდენიმე დიდი ევროპული იმპერია, როგორც იყო – დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანია, რუსეთი, ოსმალეთი, იაპონია, აშშ-ში და მათი კოლონიები. იმპერიებისგან დამოუკიდებლად ძალზე მცირე სახელმწიფო თუ არსებობდა, ისიც მათი უმრავლესობა ევროპაში მდებარეობდა. ნაციონალიზმი უფრო დამახასიათებელი იყო დიდი იმპერიებისთვის, როგორც მასების მობილიზაციის საშუალება. სოციალიზმი მოიაზრებოდა, როგორც გამონვევა იმპერიალიზმისადმი და მაშინდელი კოლონიები დიდი ენთუზიაზმით მხარს უჭერდნენ „პროლეტარიატის ინტერნაციონალური ძმობის“ იდეას. საქართველოს შემთხვევაში გეოპოლიტიკური ასპექტები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა, ქართული ნაციონალიზმის მთავარი იდეის – დამოუკიდებლობის – სანინააღმდეგოდ. როგორც მიხაკო წერეთელი აღნიშნავდა: „ორიოდ კაცის გარდა, ძველებსა და ახლებს ვერ წარმოუდგენიათ ურუსთო ქართული თავისუფლება“ [17, 21]. ნოე ჟორდანიას თავის მემუარში წერდა: „როცა წამოვაყენე დებულება საქართველოს თავისუფლების შესაძლებლობისა, ერთი გლეხი ადგა და მომახალა –

ანი ჩვენ ტყვედ სყიდვას ვერ დავუბრუნდებითო“.[13,15] იმპერია-ლიზმის ეპოქაში და იმ გეოპოლიტიკურ სივრცეში, რომელშიც საქართველოს უწევდა ყოფნა, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში დარჩენა, ყველაზე კარგ ვარიანტად მიაჩნდათ. საზოგადოების უმეტესი ნაწილი, რუსეთის ხელისუფლებაში მათ უსაფრთხოებას ხედავდა და ამიტომ დამოუკიდებლობის იდეა უფრო მეტად შიშს იწვევდა. იაკობ მანსვეტაშვილი მემუარებში იგონებს ილია ჭავჭავაძისა და გლეხის საუბარს: „ადრე გარეთ ვერ გამოვდიოდით. სოფელს რომ გავცილებულიყავით, ან ლეკი დაგვიხდებოდა ან შინაური ავი კაცი. სისხლი იღვრებოდა. მოსვენება არა გვექონდა, შველა არსაიდან იყო. აი, დალოცა ღმერთმა რუსის ხელმწიფე: ეხლა რა გვიშავ, აი, ქალქშიც ჩამოვდივართ სამუშაოდ, თუ რამ გასაყიდი ან სასყიდელი გვაქვს, ხელს ვიმართავთ. გზაში ხელს ვერავინ გვახლებს.“[18, 126] თუმცა ამ განწყობების პარალელურად არსებობდა ნაციონალისტური განწყობებიც, რომელიც ძირითადად ინტელექტუალურ ელიტაში გვხვდებოდა. საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი შალვა ქარუმიძე წერდა: „საქართველოში იყო ხალხი, რომელთათვისაც რუსეთის ერთულება სამშობლოს ღალატი იყო და რომელთა აზრით სამშობლოს ბედნიერება და მომავალი მხოლოდ რუსეთის ნგრევაზე ამენდებოდა... ამ ხალხის თვალში რუსეთი და საქართველო ერთად ვერ თავსდებოდა და ქართველი კაცის წინაშე საკითხი ამნაირად ისმებოდა – ან სამსახური რუსეთს და ღალატი საქართველოს, ანდა ღალატი რუსეთს და განწირვა მშობელი ერისთვის“.[19, 226] არჩილ ჯორჯაძე წერდა: „ქართველი ერი ყოველთვის ებრძოდა ყველას, ვისაც კი მისი პოლიტიკური დამონება სურდა. რით აიხსნება ამგვარი გარემოება? ხალხი შევიწროებული და შეხუთულია, ხოლო მოადგებოდა რა მას გარეშე მტერი, იგი ივიწყებდა თავის ვარამს, ხელს აძლევდა თავის მწაგვრელს და მასთან ერთად მტერს ებრძოდა. ეტყობა, ის გარეშე მტერი მას უფრო მავნებელ მტრად მიაჩნდა, ვიდრე შინაური ბატონი, რომ მიუხედავად ნივთიერი უთანასწორობისა, ქართველი გლეხი რალაციით დაკავშირებული იყო სხვა ნოდებებთან და მას თავისი შინაური მონობა ერჩივნა, გარეშე ძალის მონობას. ეს „რალაც“ იყო – ენა, ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება, ისტორიული ტრადიცია. მაშასადამე, ქართველები იცავდნენ თავის მიწას, ენას და სარწმუნოებას. ყველა ამის დაცვა მას თავისუფლების დაცვად მიაჩნდა და გარეშე მტერს ისე უყურებდა, როგორც იმის სიცოცხლის და თავისუფლების დამამხობელს“[20, 311] ქართულ სამხედრო ელი-

ტაშიც სუფევდა დამოუკიდებლობის იდეა, როგორც გიორგი კვინიტაძე თავის მოგონებებში წერს: „უბრალო ხალხსაც დაატყო კვალი ისტორიულმა წარსულმა და მათ სულსა და გონებასაც აფორიაქებდა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობაზე ფიქრი იმის მიუხედავად, რომ რუსთა ხელისუფლების ბატონობა უკვე საუკუნეზე მეტ ხანს გაგრძელდებოდა, არც საზოგადოებასა და არც ხალხში არ იგრძნობოდა რუსული კულტურისადმი სწრაფვა, პირიქით, სულ უფრო და უფრო მეტად უცხოობდნენ ამ კულტურას და, ბუნებრივია, მის შემოქმედს რუს ხალხსაც“ [8, 17] კვინიტაძე არა მარტო რუსული კულტურისადმი გაუცხოებაზე საუბრობდა, არამედ შეეცადა აეხსნა იმ პერიოდში მომხდარი ცვლილებები: „ხალხი ამასობაში თანდათანობით ძალას იკრებდა და უკვე კარგა ხანია, შესაფერის დროს ელოდა თავისი შელახული უფლებების ხმამაღლა დასაცავად. იმ მსხვერპლის მიუხედავად, რომელიც პრივილეგირებულ კლასს უნდა გაელო, ყველნაირი შევიწროების, დევნის და მკვლევლობების მიუხედავად, რომელიც ბუნებრივი შედეგია რევოლუციისა და ახალი წეს-წყობილებისა, ყველამ, თავადაზნაურობამ, მოსამსახურებმა, რომელთა მთავარ ნაწილს სამხედროები შეადგენენ, ვაჭრებმა, მენარმეებმა, მუშებმა, ხალხმა – ახალი ლიდერების გარშემო მოიყარა თავი. მუშები მხარს თავიანთ სოციალისტურ ბელადებს უჭერდნენ, გლეხობა, რომელიც მხურვალედ გამოეხმაურა მათ მონოდებებს“ [8, 18] რუსეთთან ურთიერთობასთან დაკავშირებით, დიდი პოლემიკა გაიმართა ნოე ჟორდანიასა და არჩილ ჯორჯაძეს შორის. ნოე ჟორდანიას ამტკიცებდა, რომ: „მე-19 საუკუნის ისტორია არის ისტორია ჩვენი განვითარების, გაქალაქების, მუდმივი შეუჩერებელი წინმსვლელობის და კულტურული ამაღლების. და ყოველივე ეს მოხდა არა ნაციონალური კლასის დროშის წინამძღოლობით, არამედ გარეშე ძალის, რუსეთის მეთაურობით. ამით აიხსნება ანტირუსული უნიადაგობა ჩვენში“ [12, 9]. ჟორდანიას ასევე ხაზს უსვამდა იმას, რომ რუსეთმა ადგილობრივი არისტოკრატიის ძალაუფლება შეზღუდა და საშუალება მისცა ქართველ ხალხს, რომ განვითარებულყო: „ერთი სიტყვით, ეს დროშა არ იყო ხალხის დროშა; თავად-აზნაურობის ნაციონალური ინტერესი არ შეიცავს ნაციის ინტერესებს. ნაციონალიზმი შეიქმნა რეაქციონულ საშუალებათ.“ [12, 18]. არჩილ ჯორჯაძე ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ პირიქით რეაქციული თავად-აზნაურობა ნაციონალური ინტერესისთვის კი არ იბრძოდა, არამედ საკუთარი თავისთვის და მათზე დაყრდნობით რუსეთი მართავდა საქართველოს [21, 78]. ნაციონა-

ლიზმთან დაკავშირებით დისკუსიები განიხილებოდა მთელ XX ს-ის 10-20-იან წლებში, თუმცა პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ და იმპერიების ნგრევამ, შეცვალა ძველი წარმოდგენები, სოციალისტებმაც კი დაიწყეს ისეთ თემებზე ლაპარაკი, რა თემებზეც აქამდე არ საუბრობდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის გრიგოლ ლორთქიფანიძის აზრით: „ქართველი ხალხი ერთი უძველესი და კულტურული ხალხია. მან ჯერ კიდევ რამდენიმე საუკუნის წინ მაღალი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურული სკოლა გაიარა, სანამ მიაღწევდა თავის ოქროს ხანას თამარის ეპოქაში. ქართველმა გაიარა მაღალი სახელმწიფოებრივი სკოლა ქრისტიანული ორგანიზაციისა და მონარქიული ცენტრალიზმისა. მასში დაგროვილი იყო და არის მრავალ საუკუნეთა ეროვნული განცდა, პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი მშენებლობის გამოცდილება. ქართველი ხალხის ეს შინაგანი გაძლიერება – განძი ისტორიის გრძელ შარა გზაზე ხან ინაცრებოდა და იჩრდილებოდა გარეშე ძალების ძალმომრეობის გამო და ხან კი დიდის ბრწყინვალეობითა და სიძლიერით ჩნდებოდა ხოლმე. მაგრამ თვით ხალხში განუწყვეტლივ, თვით უსაშინელ სახელმწიფოებრივი დაქსაქსვისა და გაპარტახების დროსაც კი ღვიოდა ეს ხანგრძლივი პოლიტიკური გამოცდილების განძი, შინაგან ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პოტენცია“[9, 39].

1917 წელის თებერვლის რევოლუციის დროს, დაიწყო უფრო აქტიურად ავტონომიის მოთხოვნის წამოყენება: „ავტონომია – აი ის მკვეთრი სიტყვა, რომელიც ეხლა ელვასავით გადადის მთელ საქართველოზე და აუცილებლად მოაქცევს თავის ცეცხლის რკალში ყველა მამულიშვილს, მას წინ, ვნახოთ თუ ვინმე აღუდგება“[22, 2]. რევოლუციის შემდეგ ინტელიგენციაში წარსულის იდეალიზებით ქართული ეროვნულ ინტერესებისთვის ბრძოლას ახალი ძალებით შეუდგნენ: „იფეთქა რევოლუციამ, დაემხვნენ ძირს პორფიმოსილნი მტარვალნი და ჯალათები. წამებულ ხალხს მოევლინა სანატრელი თავისუფლება. დღეს დაჰკრა ქართველი ერისთვის საბედისწერო უამმა, დღეს ეჭირვება მას ჭკუა-ფხიზელი, მაღალ-ნიჭიერი, ძლიერი ნების, მამაცი და სამშობლოს სიყვარულით ალგზნებული ბელადები, რომლებმაც უნდა აღძრან ერის სული, აამოქმედონ და აქციონ უძლეველ ლომად. გვწამს, რომ ასეთი გმირები მალე გამოჩნდებიან“[24, 2] ეროვნული მოძრაობა ახალი ძალებით იწყებდა ქადაგება-პროპაგანდას და მოქმედებას: „ბევრჯერ მიუყვანია უღმობელ ისტორიულ ქართველს ჩვენი ხალხი შავი ჯურღმულის პირად, ბევრჯერ, ბევ-

რჯერ დაუსვამს მის ცხოვრებას მისთვის სამკედრო-სასიცოცხლო საკითხი, მაგრამ, საბედნიეროდ, სურვილი სიცოცხლის შენარჩუნებისა ყოველთვის თვალსაჩინო ყოფილა ამ ერის ცხოვრებაში. საგანი – თავისუფლება, რისთვისაც ეს ერთი მუჟა ხალხი ებრძოდა ყოველგვარ დაბრკოლებას, რისთვისაც ის ვაჟკაცურად უმკლავდებოდა კარზე მომდგარ უბედურებას – ყოველთვის ხატად და ჯვარად ჰქონდა ქართველ ერს და ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ყოფნა-არყოფნის საკითხიც ამ ერის სასარგებლოდ იჭრებოდა – თავდებოდა. ფიზიკური შენარჩუნების ალღოს ხომ თვით უდიდეს კრიტიკულ წუთებშიც ჩამოუყვია თავი ქართველების ცხოვრებაში და მოუწოდებია ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი ხელი-ხელ ჩაკიდებული მოქმედებისკენ“.[25, 12] გაზეთი საქართველო ეწეოდა თავისუფლების იდეის პროპაგანდას: „ეროვნული საფრთხის წინაშე ეროვნულ ძალთა გაერთიანება-შეკავშირებას, მრავალჯერ დაუხსნია ჩვენი სამშობლო და დაუცავს ქართველი ერის არსებობა და თავისუფლება. ქართველ ერს დღეს ასეთი საფრთხე და განსაცდელი მოელის და როგორც მრავალჯერ ძველად, ისე ეხლაც, მას მხოლოდ ეროვნული მთლიანობა, ეროვნული ძალთა გაერთიანება იხსნის გაჭირვებისგან. პატარა ერი ძლიერია, როდესაც ის თავის არსებობას იცავს, მაგრამ სუსტი და უმწეოა, თუ მან ყველა თავისი ძალები ვერ გააერთიანა ამ არსებობისთვის ბრძოლაში. საქართველო კუთხეებად, ოლქებად და მაზრებად არის დაყოფილი. ქართველი ერი კლასებად, საზოგადოებრივ ჯგუფებისა და პარტიებისგან შეგება. მაგრამ საქართველო ერთია და ერთ მთლიან ეროვნულ არსს წარმოადგენს“ [27, 2]

1917 წლის ოქტომბრის მოვლენებმა აბსოლუტურად შეცვალა ქართული საზოგადოების განწყობები. უკვე დამოუკიდებლობის მოთხოვნებიც და მისი პროპაგანდაც დაიწყო და საქართველოს დამოუკიდებლობას სხვადასხვა იმედებითა და ამავე დროს შიშითაც ხვდებოდნენ ქართველები. გაზეთი საქართველო წერდა: „ალიარებული დამოუკიდებლობა საქართველოსი არის პირველი გვერდი საქართველოს ახალი ისტორიისა. თუ ეს არის დასაწყისი საქართველოს აღორძინებისა, ამავე დროს ეს იქნება ქართველთა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ დამოუკიდებელი ცხოვრების უნარის მაჩვენებელი მომავალში. დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და ჩვენი გაძლიერება ჩვენს ხელთ არის, ჩვენს მუშაობაზედ არის დამოკიდებული. თუ გვინდა შევინარჩუნოთ საპატიო ადგილი კულტურულ სახელმწიფოთა შორის,

ჩვენ უნდა შევქმნათ საკუთარი მრენველობა, საკუთარი ჯარი“[32, 4] საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის და დამოუკიდებელი ინსტიტუტების გაძლიერების გარდა, ქართულმა პოლიტიკურმა და საზოგადოებრივმა ელიტამ დაიწყო ფიქრი რუსეთის მიერ ჩაკლული პატრიოტული და მენტალური გრძნობების აღორძინებისთვის: „არა მარტო მოპოვებული თავისუფლება, საქართველოს მინა-წყალი და დოვლათი, არამედ თვით ერის არსებობა, მისი ფიზიკური არსებობა განიცდის განსაცდელს და მოითხოვს დაცვას. საჭიროა ქართველი ერის ყველა ძალ-ღონის შემოკრება და მობილიზაცია“[26, 1]. ამის გარდა დაიწყო სახელმწიფო აზროვნების განმტკიცებისთვის და თავისუფლების დაცვის ბრძოლისთვის პროპაგანდა: „შევძლებთ პირადი ანგარიშების დავინყებას და ერთ დროშის ქვეშ გაერთიანებას: რატომ არის ეს საეჭვო? იმიტომ რომ არც ისე ძვირად გვხვდება მაგალითები ჩვენი ფსიქიკის მონამლისა და სულიერი „მე“-ს დანვრილმანებისა. და ეხლა როცა საქმე და მდგომარეობა მოითხოვს ყველაფრის გადალახვას, შეერთების ყიჟინას გავცემთ შესაფერ პასუხს და გავანადღებთ სამშობლოს იმედებს“. აი, რა კითხვები იბადება ჩვენს ცხოვრებაში! აი, რას მოგვთხოვს ჩვენ მომავალი და თუ უმტყნეთ ჩვენ მას, თუ ჩვენში რაინდულმა სულმა ვერ გაიღვიძა, მაშინ ისევ უიმედობის ბურუსი დაჰფარავს ჩვენს სამშობლოს და მისს ცხოვრებას და ვინ იცის, ეგებ კიდევ ჩავგიქრეს მზე დიდებისა“[25, 2]. გაჩნდა ძლიერი ლიდერის გამოჩენის სურვილები: „ვინრო კლასობრივი, პროლეტარული რწმენა ვერ აღძრავს ერში მაღალ პატრიოტულ გრძნობას, ვერ აქცევს ქართველს ძველებურ ლომთას! საქართველოს სჭირდება სულ სხვა[...] ქუჯვი და ფარნაოზი, ივანე მარუშიძე და გიორგი სააკაძე. მას ეჭირვება დღეს ეროვნული გრძნობით ზარხოზნი, გმირნი მამულიშვილნი, რომ აღძრან ერის სული, აუხილონ თვალი და დააყენონ ისტორიის სწორ გზაზე“[27, 2].

სწორედ დამოუკიდებლობის დროს გაჩნდა სურვილი ეროვნული მთავრობის არსებობისა: „მხოლოდ ეროვნულ მთავრობას, რომელიც დაეყრდნობა მთელ ქართველ ერს, შეუძლია მოიპოვოს ის ძალა და ავტორიტეტი, ურომლისოდ არ დამყარდება ჩვენში წესრიგი, მშვიდობიანობა და პიროვნების ხელუხლებლობა და თავისუფლება. საქართველოს, ქართველ ერს და ყველა მის ჯგუფებს და წევრებს მხოლოდ სულიერი გაერთიანება და შეკავშირება, სულიერი აღფრთოვანება, სიმტკიცე და თავგანწირულება იხსნის“ [28,1].

როდესაც გაჩნდა ეკონომიკური პრობლემები და გაჩნდა საფ-

რთხე, რომ ეკონომიკურ კრიზისს შეიძლება საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის დიდი დარტყმა მიეყენებინა, დაიწყო ამ აზრის აქტიური უგულებელყოფა: „უნდა გავაგებინოთ ხალხს, რომ შიმშილი და წყურვილი გამონვეულია სულ სხვა მიზეზით, რომ ეს შედეგია არა პოლიტიკური თავისუფლებისა, პირიქით, სწორედ იმისა, რომ ეს თავისუფლება ჯერ არ არის სრულიად დამყარებული და გატარებული ცხოვრებაში და საერთაშორისო განყოფილებაში. არ არის თავისუფლება მომავლის, აღებ-მიცემობის, ვაჭრობის და სხვა. შინ ჯერ კიდევ არ არის განმტკიცებული ავტორიტეტი ჩვენი მთავრობისა, იმის მოქმედებას ჯერ კიდევ წინ ელობება სხვადასხვა მონინალმდეგე ელემენტები. ჯერ კიდევ არა ვართ ყველასგან ცნობილი როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ამიტომ როგორც შინ, ისე საერთაშორისო არეში არეულია და აწენილ-დაწენილი ეკონომიკური და კულტურული ძალები. თავისუფლება სწორედ იმიტომ გვინდა, რომ ბოლო მოეღოს ამისთანა მდგომარეობას“ [29, 2] ასევე, მკვიდრდებოდა იდეა, რომ რეალურად უნდა გატარებულიყო ეროვნული პროგრამა, წინააღმდეგ შემთხვევაში არანაირი დამოუკიდებლობა არ გვექნებოდა, ხშირად გაისმოდა ხოლმე: „მარტო ქალაქს არ აქვს დიდი მნიშვნელობა ქალაქზე ჩამოყალიბება ეროვნული ცხოვრების პრინციპისა კიდევ არ მოასწავებს ამ ცხოვრების რალურ განხორციელებას. ეროვნული ცხოვრების გამოჭედვას უნდა დიდი დრო, დიდი ბრძოლა და მუშაობა“ [30, 2].

როგორც ყველა სახელმწიფოში, ისე დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საქართველოშიც შეიმჩნეოდა ნაციონალიზმის და ეროვნული სულისკვეთების აღორძინება. იმის მიუხედავად, რომ სათავეში სოციალ-დემოკრატიული პარტია მოვიდა, ვერც კლასთა პარტიამ ვერ აუარა ნაციონალიზმს გვერდი და იძულებული გახდა, მის სხვადასხვა ელემენტებს დამორჩილებოდა. სწორედ ეს მომენტია ნაციონალიზმისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი, რომ მისი იდეოლოგიური მტრებიც კი, ხშირად იძულებულნი არიან აღიარონ ის. ნაციონალიზმი გვხდება ყველგან, მაგრამ ყველგან რა თქმა უნდა სხვადასხვა გამოვლინებები აქვს. ამიტომ არის საჭირო ნაციონალიზმის შესწავლა საქართველოში, რომ აღმოვაჩინოთ ქართული ნაციონალიზმის თავისებურებები, როგორც თეორიულ, ასევე პრაქტიკულ ასპექტებში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ვ. გურული, ნოე ჟორდანია, თბილისი, 1999.
2. ვ. გურული, ქართული სოციალ-დემოკრატია 1892-1904, თბილისი, 1995.
3. ვ. გურული, ეროვნული ცნობიერება-სახელმწიფოებრიობა, პოლიტიკური ორიენტაცია, თბილისი, 2008.
4. გელნერ ერნესტ, ნაციები და ნაციონალიზმი, თბილისი, 2003.
5. ენტონი. დ. სმითი, ნაციონალური იდენტობა, თბილისი, 2008.
6. ს. კაკაბაძე, ქართველი ხალხის ისტორია, თბილისი, 1997.
7. კარლო ჩ., ეროვნული კითხვა, ხომლი, 1908.
8. გ. კვინიტაძე, მოგონებები, თბილისი, 1998.
9. გ. ლორთქიფანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი, 1995.
10. გ. პლახანოვი, პატრიოტიზმი და სოციალიზმი, ტფილისი, 1906.
11. ნ. ჟორდანია, თხზულებანი ტომი I, თფილისი, 1920.
12. ნ. ჟორდანია, ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი, ქუთაისი, 1908.
13. ნ. ჟორდანია, ახალი გზით, ტ. I, თბილისი, 1920.
14. ფ. ჯონსი, სოციალიზმი ქართულ ფერებში, თბილისი, 2007.
15. გ. ქიქოძე, ეროვნული ენერგია, თბილისი, 1919.
16. შ. შველიძე, პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში: ფედერალისტები, თბილისი, 1993.
17. მ. ნერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბილისი, 1990.
18. ჭავჭავაძე ილია, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტომი IV, პუბლიცისტური წერილები, თბილისი, 1987.
19. ო. ჯანელიძე, ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიის ისტორიიდან, თბილისი, 2002.
20. ა. ჯორჯაძე, სამშობლო და მამულიშვილობა თბილისი, 1990.
21. Э. Хобсбаум, Век империи, 1875-1914 – <http://www.twirpx.com/file/361047/>.
22. გაზეთი: საქართველო, რაფიელ ინგილო, უნდა აღსდგენ, 1917, N64.
23. გაზეთი: საქართველო, გიორგი გვაზავა, მკვეთრი სიტყვა, 1917, N73
24. გაზეთი: საქართველო, ნიორა, საახალწლო მილოცვა, 1918, N3
25. გაზეთი: საქართველო, განდეგილი, მკვედრეთით აღდგომამდის, 1918, N3
26. გაზეთი: საქართველო, სიმონ ქარიანი, საქართველოს ტრაგედია, 1918, N&
27. გაზეთი: საქართველო, ტიტე მარგველაშვილი, საქართველოს

- მდგომარეობა, 1918, N11.
28. გაზეთი: საქართველო, გ. გორდეზიანი, ვაჭრობა-მრეწველობის-თვის, 1918, N15.
  29. გაზეთი: საქართველო, საქართველოს ჯარი, 1918, N45.
  30. გაზეთი: საქართველო, გიორგი გვაზავა, ეროვნული დღეობა, 1919, N107.
  31. გაზეთი: საქართველო, იდევ საზღვრების შესახებ, 1919, N165.
  32. გაზეთი: საქართველო, მაისის გამომთელება, 1919.

Nodar (Nukri) Shoshiashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History And Ethnology, Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

The Logic of the Historical Development of Nationalism on the Example of Georgia

Summary

Nationalism is in the first place a historical phenomenon. Often it is perceived as one of the ideologies. But in reality this is not only ideology. It is much significant, it is part of the identity. Therefore despite ideological differences almost all political forces have to implement the principles of nationalism. We see this on the example of many countries, including Georgia in the period 1918-1921. Despite the fact that the Social Democratic Party was in power in Georgia during the indicated period, they had to conduct policies based on the principles of nationalism. In order to understand the nature for this, we must investigate the specifics of "modernity".

Despite the fact that different social classes had their own social interests, all their steps ultimately transformed into different types of nationalist principles. From this point of view the nationalism is an integrated ideology that goes beyond political battles.

We tried to show the logic of nationalism in the modern world, in which the aristocracy, the bourgeoisie and the people, despite difference in interests, yet fit into a single national project.